

Homenatge a Pompeu Fabra

El text que reproduïm tot seguit correspon a la sessió inaugural del Simposi Pompeu Fabra, organitzat per l'Institut d'Estudis Catalans, els dies 26 i 27 de novembre de 1998, amb motiu de l'homenatge a Pompeu Fabra en el 50 aniversari de la seva mort. En la reproducció del text només s'han omès el paràgraf inicial i final, de salutació i invitació al treball.

Sovint s'ha dit que Fabra és un dels pocs catalans d'aquest segle que va aconseguir l'objectiu que s'havia proposat —en això se li ha afegit ara el seu deixeble Coromines— i que, a més, tractant-se en el seu cas d'un objectiu d'interès públic, en va saber aconseguir l'acceptació general. Si això és veritat, no ho és pas menys que ell es lliurà a l'obra d'unificació ortogràfica, gramatical i lèxica del català literari modern, a l'obra de restauració lingüística i modernització funcional de la llengua comuna, amb la disciplina i el rigor de l'estudiós, amb el seny de qui s'entenia compromès en una empresa cívica —el sentit de la qual estava més en el consens social que en els avals del coneixement expert o en la fermesa de les conviccions pròpies—, amb la indefinible però reconeixedora virtut acadèmica del bon gust —tan enaltida per uns com potser injustament trivialitzada per d'altres— i, en fi, amb la passió del patriota —per dir-ho amb el mot que ell mateix s'hauria aplicat sense sentir el rubor dels pseudocosmopolites ni fer-ne els escarafalls que en fan els postmoderns.

Disciplina i rigor han de presidir també la nostra reflexió entorn de la figura i l'obra d'una personalitat fundacional, d'aquelles cridades a perdurar en la consciència històrica de la col·lectivitat. Figura i obra, volem arribar a comprendre-les millor a la llum de llur context històric, dels objectius de política cultural i de reconstrucció nacional que perseguien, dels paradigmes lingüístics del moment i de l'evolució posterior de les disciplines lingüístiques, del context polític i científic internacional i de l'aportació d'altres experiències similars de restauració o de codificació lingüístiques. Amb aquesta finalitat hem reunit no solament especialistes en filologia catalana sinó també especialistes que ens parlaran de la teoria de la planificació lingüística o ens en reportaran l'aplicació a altres casos particulars, adés de llengües tingudes per universals adés de llengües anomenades euroburocràticament «d'ús restringit».

No haig d'estendre'm ara i aquí en una descripció ni en una explicació de l'obra de codificació del català empresa per Pompeu Fabra des d'aquesta mateixa institució. Altres persones molt qualificades ho faran tot seguit. Els qui m'han escoltat en altres avinenteses saben, però, que sovint m'agrada remarcar que aquesta obra, per molt gran que n'hagués estat la perfecció intrínseca o per molta l'astúcia persuasiva que hi hagués posat l'autor, no hauria reeixit si no s'haguessin donat certes condicions prèvies i necessàries —tals com la voluntat de pervivència popular al llarg dels segles obscurs, amb la fidelitat a la llengua que

aquesta voluntat nodria— ni altres condicions simultànies o consegüents i igualment necessàries —com la decisió amb què les institucions polítiques, administratives i acadèmiques emergents del primer terç d'aquest segle contribuïren a implantar-la. Ben cert, la codificació d'una llengua és, estrictament parlant, independent d'aquests factors, però una codificació socialment reeixida no podria haver-se produït mai sense aquests factors. Per aquesta mateixa raó, quan aquests van perdre vigència per causa d'una maltempsada històrica de mal record, aviat es féu palès que hom havia ferit greument l'èxit de l'empresa, de fet va amenaçar-la de mort i en tot cas en provocà una reculada d'abast imprevisible. És, doncs, de justícia que reconeguem el caràcter col·lectiu i institucional —en un mot, nacional— que aquella obra tingué, i que entenguem que això no fa decreïxer en absolut l'esforç i el mèrit de Fabra, ans ben al contrari dota la seva figura d'una dimensió que ultrapassa els límits de qualsevol mera consideració filològica professional.

També és clar que Fabra no partia del no-res. El català havia estat una llengua escrita i fortament unificada en els temps en què, diuen les cròniques, els peixos de la Mediterrània duïen les quatre barres al llom. Una història tortuosa, però, ens n'havia estroncat la tradició. Tot i així, el català havia estat una llengua conreada també en els segles de la decadència literària. Hi havia hagut, a més, la Renaixença i, més encara, la figura cabdal de Verdaguer. Tanmateix, la manca d'unes institucions fortes i comunes n'havia diversificat i fragmentat els usos allí on la llengua no havia entrat ja en un greu procés de declivi i recessió. Paradoxalment —o, potser no: la cosa era previsible—, els esforços de recuperació de la llengua escrita l'havien menada a una situació que hom sol qualificar ja tòpicament, però amb encert, de desgavell, i —cosa més greu— en algunes contrades del país i entre alguns sectors de la comunitat el català, ras i curt, es batia en retirada davant l'embat d'altres llengües poderoses. La malaltia s'havia covat al bell cim de l'imperi, s'havia estès al llarg de l'edat moderna i feia de mal augurar l'efecte de la recent Revolució Industrial.

Arribats en aquest punt, la intervenció de Fabra esdevingué providencial i els seus efectes han perdurat fins ara, malgrat circumstàncies tan adverses com la més amunt insinuada, i res no els ha de capgirar. No vull avançar resultats d'aquest Simposi, però tinc la convicció profunda que la solidesa de l'obra fabriana resisteix l'examen més minuciós, tot i les diferències de criteri amb què avui podríem abordar-la amb els elements que ens ofereixen, d'una banda, el desenvolupament de la lingüística i de la planificació lingüística, d'una altra banda, el coneixement de la nostra realitat social actual, i, d'una altra banda encara, les necessitats que les noves tecnologies de la informació han creat ja i continuaran creant en el futur immediat a la nostra comunitat.

Convé, doncs, destriar el que és la consideració crítica de l'obra de Fabra en el seu context històric i les necessitats també crítiques de la llengua catalana i de la comunitat catalanoparlant en el moment present. Atacar aquests problemes sense temença, però també sense arbitrarietat, amb el seny que demana la conjunció de la doble responsabilitat —pròpia dels pobles vius— de mantenir la consciència de continuïtat històrica i d'adaptar-se ensems a una realitat canviant, és un dels objectius que ens hem de fixar com a prioritaris, i entenc que és el millor tribut que podem oferir a la memòria del mestre recordat.

La figura i el nom de Pompeu Fabra, talment com la seva obra, no són patrimoni de cap grup ni de cap institució, sinó de la comunitat catalanoparlant. Nogensmenys, la Secció Filològica de l'IEC la sent també ben seva, i no podria ser altrament. Aquesta és una de les raons per les quals ha convocat aquest Simposi,

amb el desig de contribuir així a homenatjar-ne la memòria. Però aquesta mateixa Secció Filològica sap que allò que se n'espera no és tant que sigui capaç de vetllar per la bona memòria o la conservació del model de català literari que la codificació fabriana afaïçonà i el moviment noucentista difongué —tot i que no fóra gens bo que renunciés a fer-ho—, sinó que sigui capaç d'escometre els reptes de futur que s'obren davant la llengua catalana considerada globalment. Aquests reptes són d'ordre funcional, social i tecnològic (i, una vegada més, polític): l'elaboració funcional de la llengua per a les múltiples necessitats comunicatives, expressives i afectives dels seus usuaris, la cohesió social i territorial de la comunitat catalanoparlant i el desenvolupament i l'estandardització dels recursos lingüístics que demanen les noves tecnologies. Òbviament, la Secció Filològica de l'IEC no és la sola responsable de subvenir a aquestes necessitats, però n'ha de ser capdavantera si vol ser digna successora d'aquella que Pompeu Fabra integrà i presidí. D'aquí que hàgim inclòs en l'ordre del dia d'aquestes jornades una reflexió sobre la vigència de la codificació fabriana i el sentit actual i la projecció de futur de la institució normativa. No és pas la manifestació d'una crisi d'identitat, sinó l'expressió de la ferma voluntat de cercar la millor manera de servir la col·lectivitat, amb el concurs i la concertació d'altres institucions i d'altres investigadors i del conjunt dels professionals de la llengua.

La qüestió a què acabo d'al·ludir no és pas un mer exercici intel·lectual o una preocupació de lletraferits. És, entre altres coses, la qüestió de l'autoritat lingüística, que pot suscitar la indiferència, el rebuig o la passió, però que és un element cohesionador i estructurador de l'activitat pública en les societats modernes. De fet, poca gent el qüestiona seriosament, però alguns en plantegen la reubicació o en reivindiquen la redistribució. D'altres cerquen directament d'instrumentalitzar-lo per fragmentar la comunitat. Són coses delicades, i no hi hauria d'haver lloc per a la beneiteria, la trivialització ni el mercadeig polític. Cal ser tan prudents a l'hora de conservar i administrar el patrimoni acumulat amb l'esforç i el seny dels qui ens van precedir com lúcids i arriscats a l'hora d'invertir-ne els interessos.

Pompeu Fabra fou un home de ciència i de consens. Fóra de doldre que el seu nom servís per a justificar posicions fonamentalistes o per a introduir la dissensió. A aquelles persones —que són moltes, dins i fora de l'IEC— que venerem la persona de Fabra per allò que fou, per allò que féu i per allò que significà, i que n'admirem l'obra, els diria que tot això és compatible amb l'assumpció del risc i la incertesa que representa plantejar-se no allò que ell féu sinó allò que ell faria en les actuals circumstàncies.

Al llarg de les sessions els especialistes van parlar de la formació lingüística de Fabra i de la seva contribució a la fonètica històrica catalana; de les polèmiques que eventualment van suscitar les seves propostes i de la institucionalització de la seva obra; de les seves relacions amb les Illes i el País Valencià; de la interacció fructífera entre el gramàtic i els escriptors; de l'aportació dels diversos parlars a la llengua literària comuna; dels elements conceptuals que ens han de permetre interpretar l'obra fabriana com a part d'un procés global de planificació lingüística i dels elements de comparació que ens forneixen altres processos de codificació; del passat, el present i el futur d'aquesta activitat, i de les persones i institucions que n'han estat i en són agents principals en diverses circumstàncies particulars, tant lingüístiques com culturals i polítiques.